

Bibliografie k období 1945–1948

■ Souhrnné studie a publikace

Téma české literatury mezi květnem 1945 a únorem 1948 souhrnně zpracoval Jiří Brabec v pětidílném cyklu studií *Poznámky k české literatuře 1945–1948* (Orientace 1966, č. 1, s. 77–82; č. 2, s. 76–82; č. 3, s. 80–86; č. 4, s. 80–84; č. 6, s. 74–78). V této průkopnické přehledové práci je charakterizována dobová básnická a prozaická tvorba, literární i kulturně-politické polemiky a jejich účastníci. Sledovanému období a nejvýznamnějším směrům a tendencím, jež se v jeho průběhu prosazovaly, se souhrnně věnoval rovněž Alessandro Catalano v publikaci *Sole rosso su Praga. La letteratura ceca tra socialismo e underground. 1945–1959* (Řím 2004).

Dílčí různorodě zaměřené příspěvky věnované tématu obsahují konferenční sborníky *Rok 1947* (Praha 1998, ed. Petr Hruška) a *K české literatuře 1945–1948* (Brno 1992, ed. Sylva Bartůšková). Na vybrané studie z těchto sborníků odkazujeme v následujících kapitolách.

■ Literární život

Kulturně-politické aspekty dobového literárního života shrnují dvě syntetické práce, jež obsahují i podrobné soupisy další literatury a pramenů. Alexej Kusák se v publikaci *Kultura a politika v Československu 1945–1956* (Praha 1998) z rozsáhlé časové perspektivy pokouší osvětlit důvody převažující levicové orientace české společnosti i jejích intelektuálních kruhů. Při charakteristice samotného období se poté disproportionálně zaměřuje především na dobové dění v okruhu levicově profilované části spisovatelské veřejnosti. Historická práce Jaroslava Kladivý *Kultura a politika. 1945–1948* (Praha 1968) zachycuje události sledovaného období z marxistického pohledu. Souvislý historický výklad o dění v poválečném období, vnitropolitických i zahraničněpolitických podmínkách a proměnách společnosti podal Karel Kaplan v knize *Pravda o Československu 1945–1948* (2. vydání Praha 1990).

Problematiku odsunu českých Němců z hlediska historického i literárněhistorického zachycují příspěvky sborníkové publikace *Transfer / Vertreibung / Aussiedlung im Kontext der tschechischen Literatur: Transfer / vyhnání / odsun v kontextu české literatury* (Brno 2004, edd. Gertraude Zand, Jiří Holý). Souhrnně, včetně postižení politického kontextu a rozboru textů jednotlivých autorů, zpracovala poslední období spoluxistence německé a české literatury na českém území Radka Denemarková ve studii *Doznívání německy psané literatury v českých zemích v období 1938–1945 a po roce 1945* (Česká literatura 2004, č. 1, s. 17–46). Tématu je dále věnována rozsáhlá kulturněpublicistická

publikace Jürgena Serkeho *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou* (Praha 2001). Kniha zachycuje zkoumanou problematiku v širším časovém záběru a v biografických kapitolách přibližuje osudy několika desítek německy píšících spisovatelů z Čech (mj. Maxe Broda, Josefa Mühlbergera, Franze Carla Weiskopfa a Hugo Sonnenscheina). Poválečné osudy některých dalších autorů (např. Hanse Watzlika či Waltera Tschuppika) stručně rekapitulují rovněž příslušné medailonky v obdobně zaměřené monografii Pavla Kosatíka *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy* (Praha 2001).

Dobový systém tzv. regulace knižního trhu jako specifický cenzurní koncept analyzuje Pavel Janáček ve studii *Potlačování okraje, prosazování středu. Operace vyloučení jako součást programu ideální literatury 1945–1948* (in *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení. 1938–1951*, Brno 2004, s. 141–225). Působení Františka Halase v Syndikátu českých spisovatelů a na ministerstvu informací zachytil Rudolf Vévoda v příspěvku *Nechci být kůlem vyhlášek* (in *Rok 1947*, s. 49–66).

Činnost Kola moravských spisovatelů, Sdružení moravských spisovatelů i proměny literárního a společenského života Brna přibližuje stať Zdeňka Rotrekla *Poválečný literární život v Brně 1945–1948* (in *Spisy, sv. 5, Skryté tváře*, Brno 2005, s. 345–374), jež je doplněna bohatým poznámkovým aparátem. Z pozice pamětníka zachytil obnovenou poválečnou činnost PEN klubu a atmosféru doby Lumír Čivrný v textu *Časy a nečasy. Marginálie k sedmdesáti rokům Českého centra Mezinárodního PEN Klubu* (in *Čeští spisovatelé o toleranci*, Praha 1994, Daniela Fischerová a kol., s. 25–120).

Aktivitu KSČ před volbami roku 1946 dokumentují propagační brožurky *Kultura na prahu zítřka. Kulturní pracovníci k výstavbě republiky* (Praha 1946) a *Můj poměr ke KSČ. Projevy z řad pracující inteligence* (Praha 1946), jež obsahují kladné poznámky předních vědců, umělců, právníků, hudebníků či lékařů o socialismu a komunismu. První sjezd českých spisovatelů z roku 1946 zachytil Milana Drápala ve studii *Spisovatelé na rozcestí. Na okraj prvního sjezdu spisovatelů* (Soudobé dějiny 1994, č. 4–5, s. 450–462); studie obsahuje i charakteristiky souvisejících polemických střetů a hlavních řečníků, kteří na sjezdu vystoupili. Příspěvky pronesené na sjezdu spolu s před- a posjezdovými reakcemi tisku shrnuje sborník *Účtování a výhledy* (Praha 1948, ed. Jan Kopecký).

Obraz poválečné situace opírající se o analýzu příspěvků publicistů spojených především s časopisy *Obzor*, *Vývoj* a s deníkem *Lidová demokracie* načrtl Milan Drápala ve studii *Na ztracené vartě západu*, jež je součástí stejnojmenné *Antologie české nescialistické publicistiky z let 1945–1948* (Praha 2000, s. 17–72); autor zde upozornil na společné rysy poválečného vývoje s obdobím druhé republiky. Publikace obsahuje medailony osmi významných přispěvatelů zmíněných periodik (mj. Heleny Koželuhové, Pavla Tigrida, Bohdana Chudoby či Bohuslava Brouka) a přibližuje jejich zásadní dobové politické a kulturně-politické stati a polemiky. Kulturně-politickou koncepci Václava Černého z let 1945–48 kriticky zhodnotil Peter Bugge ve studii *Václav Černý aneb Západ a Východ* (in *Václav Černý – život a dílo*, Praha 1996, ed. Věra Brožová, s. 130–148). Část zmiňovaného polemik je shrnuta v antologii z publicistiky Václava Černého *Skutečnost svoboda* (Praha 1995, edd. Jan Šulc, Jaroslav Kabíček), publikace obsahuje také stati Černého oponentů. Publicistické příspěvky Ladislava Štolla a ustavující prohlášení Kulturní jednoty spolu s dobově poplatným komentářem obsahuje výbor ze Štollových projevů *Umění a ideologický boj 1* (Praha 1972). Kontrastní projevy J. B. Kozáka, Ladislava Štolla a Františka Kovárny přednesené na ustavující valné hro-

madě Kulturní jednoty a zmíněné ustavující prohlášení této organizace shrnuje brožura *Kulturní jednota a její program* (Praha 1947). Monografie Jiřího Knapíka *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše* (Prostějov 2000) je věnována zejména Barešově činnosti v letech 1945–52, jeho dobové publicistice i jeho působení na postu šéfredaktora Rudého práva a v čele Kulturního a propagačního oddělení ÚV KSČ. Způsob vedení polemiky radikálního komunistického publicisty s liberálně smýšlejícím oponentem názorně dokumentuje Barešova publikace *Rozhovor s Ferdinandem Peroutkou o demokracii a svobodě* (Praha 1947).

Zásahem proti leningradským časopisům a jeho ohlasem v Čechách se zabývá práce Vladimíra Novotného *Causa Achmatovová – Zoščenko* (Tvar 1994, Edice TVARy, sv. 14); přehled českých reakcí na tuto událost podal rovněž Jiří Staněk ve studii *K případu Zoščenko – Achmatovová* (in Sborník Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Jazyk a literatura, 1994, s. 87–91). Dobovou reflexi výstavy čtyř sovětských malířů, předních představitelů socialistického realismu, shrnuje z obou protichůdných pozic antologie *Střetnutí. Sovětské malířství a současné umění* (Praha 1947, ed. Otakar Mrkvička). Obecnější pohled na vztahy výtvarného umění, literatury a jejich proměn v kulturně-politickém kontextu doby nabízejí jednotlivé studie z publikace *Dějiny českého výtvarného umění V. 1939–1958*, Praha 2005, edd. Rostislav Vácha, Marie Platovská).

Znění *Provolání politických a kulturních pracovníků před volbami 1948*, další dokumentaci osvětlující genezi tohoto veřejného vystoupení na obranu demokracie (seznamy signatářů, související korespondenci) a doprovodný komentář obsahuje publikace *Provolání k československé veřejnosti z 21. února 1948* (Praha 2003, ed. Jaroslava Hoffmannová).

*

Základním dokumentem nakladatelského systému byl *Výnos Ministerstva informací ze dne 4. června 1945 o prozatímní regulaci knižního trhu* (Knihkupec a nakladatel 1945, zvl. vydání z 11. 7. 1945, nečíslováno, text doplněn komentářem). Také zprávy a výkazy o průběhu povolovacího řízení přinášel uvedený ústřední oborový list Svazu českých knihkupců a nakladatelů. Jako program Svazu byl přijat text brožury vydané k valné hromadě této organizace pod názvem *Čeští knihkupci, nakladatelé a hudebníci 1945* (Praha 1945), jeho teze rozvíjeli z různých pozic funkcionáři stavovské organizace. Václav Mikota ve shrnující publikaci *Kulturní dvouletka a knižní trh* (Praha 1946) prosazoval tuhou kartelizací oboru, František Laichter naopak v řadě příspěvků, například v projevu *Odpověď na tři otázky* (Knihkupec a nakladatel 1945, č. 42, s. 205–208), tlumeně polemizoval s formou jejího provádění ministerstvem informací, připomínal přitom důvody regulace trhu a vyzdvihoval význam individuálních nakladatelů. Ojedinelým hlasem proti způsobu povolování publikací a jeho cenzurním aspektům byl leták Václava Blumy *Žádáme svobodu tisku, svobodu hospodářskou a respektování zákonů* (Hořovice 1947). Poválečné mezidobí jako dobu největšího rozkvětu nakladatelství Vyšehrad charakterizují úvodní příspěvky jubilejního tisku *70 let nakladatelství Vyšehrad* (Praha 2004), publikace obsahuje i bibliografii vydaných titulů a seznam jednotlivých edičních řad.

*

Dobová periodika souhrnně zpracovává lexikografická příručka *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000* (Brno 2002,

Blahoslav Dokoupil a kol.), jednotlivá hesla obsahují přehled starší literatury věnované jednotlivým časopisům. Sborník *Aktiv* s doprovodnými komentáři Jaromíra Hořce připravil k vydání Michal Jareš (Aluze 2000, č. 1, s. 250–291). Situaci křesťanský orientovaných periodik Akord a Vyšehrad, okruh přispěvatelů a jejich postoje k soudobé společenské a kulturní situaci popsal Mojmír Trávníček ve studii *Budeme pracovat společně. Vyšehrad a Akord v letech 1945–1948* (Akord 2004/05, č. 5, s. 255–262).

*

Problematikou strukturálních změn divadelnictví se podrobně zabývá sborníková publikace *Divadlo nové doby. 1945–1948* (Praha 1990), zejména úvodní text Jana Pömerla *K situaci českého divadla v letech 1945–1948* (s. 7–34). Dílčí studie poté sledují obsazení, repertoár a další fakta z historie jednotlivých divadelních scén (mj. Činohra 5. května, Velká opera 5. května, Realistické divadlo, Větrník). O poválečném vývoji, hlavně organizaci československého divadla, pojednává třídílná publikace Karla Vondráška: *Sowjetisches Kulturmodell und das tschechische Theater 1945–1968. Zum Spannungsverhältnis zwischen tschechoslowakischer Kulturpolitik und tschechischem Theater* (Bochum 1999). První díl je zaměřen na politické a společenské předpoklady sovětizace české divadelní politiky v období 1945–48; součástí publikace je rovněž obsáhlá antologie dobových dokumentů (v češtině). Základní údaje o dobovém divadelním životě stručně shrnuje text Jana Pömerla *České divadlo na rozcestí. 1945–1948* (in *Česká divadelní kultura 1945–1989 v datech a souvislostech*, Praha 1995, ed. Vladimír Just, s. 19–35); kalendárium v této publikaci (s. 114–151) a bibliografie Jaroslava Machka a Květy Kuršové *Soupis českých her 1945–1960* (rozmn. Praha 1960) podávají dílčí přehled o vydáních jednotlivých her a datech jejich premiér. Studie Jindřicha Černého nazvané vždy podle příslušného roku poválečného mezidobí (*1945. České divadlo a společnost v roce 1945*; *1946. České divadlo a společnost v roce 1946* a dále, vždy s obdobným podtitulem, Divadelní revue 2005, č. 2, s. 3–32; č. 4, s. 11–35; Divadelní revue 2004, č. 2, s. 20–41; č. 4, s. 3–28) zachycují v širším kulturně-politickém kontextu dění na pražských, brněnských i regionálních divadelních scénách a postupnou proměnu legislativního i institucionálního rámce dobového divadelního života.

Svůj program přeměny divadla formuloval Jan Kopecký v kratších textech zčásti vzniklých ještě za války, shrnutých v publikaci *O nové české divadlo* (Praha 1945). Programovým východiskem pro realizaci základních reforem divadelní organizace navrhovaných Divadelní radou při Ministerstvu školství a osvěty (a zejména okruhem lidí kolem Miroslava Kouřila) byla příručka *Kdo vytváří divadlo? Autorství v divadle* (Praha 1944). Zásadním dokumentem je rovněž knižní vydání dobových projevů E. F. Buriana *Zahajujeme* z roku 1945 (obsahuje mj. Projev na schůzi divadelníků v Divadle 5. května z 26. 7. 1945 a proslovy k zahájení zkoušek v brněnských divadlech z 16. 8. 1945 či K zahájení zkoušek v Divadle v Karlíně z 23. 8. 1945). Důležité jsou i úvodní texty E. F. Buriana a Miroslava Kouřila *Návrh k přeplánování československých divadelních poměrů* otištěné v knize Romaina Rollanda *Divadlo lidu* (Praha 1946). Svůj umělecký i politický názor na divadlo i na jeho organizaci, na umělecké školství a postavení divadla ve společnosti shrnul režisér Jiří Frejka v knize *Železná doba divadla* (Praha 1945). K ojedinělým pozdějším návratům divadelních propagátorů a úředníků k vývoji divadla bezprostředně po roce 1945 a zčásti i k vlastnímu podílu na jeho podobě patří stati Miroslava Kouřila *Pět*

let práce československého divadelnictví (Divadlo 1949/50, č. 11, s. 525–540), *Cesta našeho divadla* (Divadlo 1956, č. 6, s. 527–531) a úvod Jaroslava Pokorného k edici *Dokumenty předúnorového zápasu o nové divadlo* (Divadlo 1958, č. 2, s. 133–139).

Základní příručkou k dějinám, složení a dalším okolnostem existence jednotlivých domácích divadelních souborů je lexikografická publikace *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů*, Praha 2000, Eva Šormová a kol.). Představení uvedená na scéně pražského Národního divadla mapuje práce *Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881–1983. 2. díl, Soupis repertoáru 1920–1983* (Praha 1983, ed. Hana Konečná). Brněnský literární život rovněž v širokém časovém rozsahu století sleduje publikace *Putování múzy Thálie. Sto let stálého divadla v Brně 1884–1984, sv. 1, 2* (Brno 1984, ed. Eugenie Dufková; k tématu zejména s. 114–222), obsahující i soupis repertoáru jednotlivých scén. Dalším klíčovým zdrojem informací je biografický slovník *Postavy brněnského jeviště, sv. 1–3* (Brno 1984–94, edd. Eugenie Dufková, Bořivoj Srba). Působení Jiřího Voskovce a Jana Wericha v divadle ABC po návratu z emigrace stručně shrnul Michal Schonberg v monografii *Osvobozené* (2., doplněné vydání Praha 1992); kniha obsahuje rovněž charakteristiku hry *Pěst na oko*. Recenzní ohlas její obnovené poválečné premiéry připomněli Radan Dolejš a Václav Kofroň v příspěvku *Pěst na oko aneb Neusazený prach* (Divadelní noviny 1993, č. 7, s. 12). Osudům Divadla satiry a rekonstrukci jeho repertoáru je věnována publikace Vladimíra Justa *Divadlo plné paradoxů. Příběh Divadla satiry 1944–49 a nejen jeho* (Praha 1990), která obsahuje i přehled starší literatury k tématu. Monografie Zdeňka Hedbávného *Divadlo Větrník* (Praha 1988) pojednává o celém období existence tohoto experimentálního souboru, zachycuje rovněž okolnosti jeho tvůrčí a hospodářské krize v letech 1945–46, které vedly k jeho zániku. Frejkovo působení v Divadle na Vinohradech zachytil Karel Kraus v monografické studii o autorově uměleckém i životním osudu, vložené do výběru *Divadlo ve službách dramatu* (Praha 2001, s. 181–196). Okolnostmi nařčení Vlasty Buriana z kolaborace a jeho trestního vyšetřování se podrobněji zabývá publikace Vladimíra Justa *Věc: Vlasta Burian. Díl 1. Rehabilitace Krále komiků* (Praha 1991).

*

Vztahům mezi českou a slovenskou literaturou ve sledovaném období se věnoval Karol Rosenbaum v marxisticky pojaté monografii *Vzťahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia. Konceptie a riešenia* (Bratislava 1989, zejm. s. 328–358). Povahu těchto vztahů charakterizoval rovněž Peter Zajac v úvaze *Vývinové korešpondencie českej a slovenskej literatúry po roku 1945* (Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Literární věda, č. 2, 1995, s. 179–184). Orientační přehled recepce českých děl a českého literárního života na Slovensku podala Viera Žemberová ve stati *Podoby českej literatúry na Slovensku v rokoch 1945–1948* (in *K české literatuře 1945–1948*, s. 12–24).

■ Myšlení o literatuře

Rozsáhlý soubor časopisecky publikovaných článků, studií a polemik zástupců všech názorových proudů obsahuje antologie *Z dějin českého myšlení o literatuře 1. 1945–1948* (Praha 2001, ed. Michal Příbáň). Texty jsou v ní řazeny tematicky podle souvislosti s jednotlivými událostmi (sjezd českých spisovatelů v roce 1946, případ Zoščenko –

Achmatovová) nebo podle problémových okruhů (charakteristiky literárních skupin, vztah literatury a společnosti). Závažné příspěvky z dobových diskusí zpřístupňují také skripta Jiřího Staňka *Antologie textů s kulturně politickou tematikou k období 1945–1948, I.–II.* (Plzeň 1995, 1997).

Výrazné osobnosti poválečného myšlení o literatuře stručně charakterizoval ve svém *Nástinu dějin české literární kritiky* (Jinočany 2000) Aleš Haman (k danému období zejména s. 111–115). Stručný přehled těchto autorů nabízí i publikace *Průhledy do české literatury 20. století* (Brno 2000, Jiří Poláček a kol., s. 217–219), jež obsahuje zároveň charakteristiku významnějších dobových literárních a kulturních periodik (s. 258–260). Přehled literárněkritických, publicistických a esejistických příspěvků na ortenovské téma, k němuž se v poválečném mezidobí s různým zaměřením a intenzitou vraceli reprezentanti většiny dobových literárních uskupení, provedl Michal Bauer v textu *Interpretace Ortenovy poezie českou literární kritikou 40. a 50. let* (Tvar 1997, Edice TVARy, sv. 6). Výbor ze studií a dalších dobových statí reflektujících dílo F. X. Šaldy nazvaný *Otázka „F. X. Š.“ 1945–1948* (in *Zápisník o Šaldovi 2002*, č. 10) připravil k vydání Michael Špirit; výbor je doplněn soupisem literatury a pramenů k tématu.

Rekapitulaci programových prohlášení a teoreticky zaměřených příspěvků Kamila Bednáře od čtyřicátých do šedesátých let provedl Jaroslav Červinka v esejí *Kamil Bednář – teoretik* (Akord 1990/91, č. 5, s. 34–45). Programové a kritické statí Jindřicha Chalupického shrnuje výbor *Obhajoba umění. 1934–1948* (Praha 1991, edd. Vladimír Karlík, Miroslav Červenka). Na souvislost Grossmanových raných teoretických prací s dílem Maurice Blondela upozorňuje studie Petra Šrámka *Realismus integrální? Poznámky grossmanovské* (Česká literatura 2006, č. 2–3, s. 263–273). Grossmanovu inspiraci strukturalismem a dílem F. X. Šaldy vyzdvihl Zdeněk Pešat ve statí *Zrození kritické osobnosti* (in *Tři podoby literární vědy*, Praha 1998, s. 190–195). Časopisecké studie Jana Grossmana představuje kniha *Analýzy* (Praha 1991, edd. Jiří Holý, Terezie Pokorná), jež je doplněna bibliografií a textem editorů *Případ Grossman* (s. 421–434), který rekapituluje autorovo kritické, teoretické i divadelní dílo. Dobové příspěvky k aktuálním i nadčasovým uměleckým a společenským otázkám (literární kritika, surrealismus, marxismus, socialismus) shrnuje rovněž úvodní oddíl souboru *Jan Grossman 4. Texty o divadle. 1. část* (Praha 1999, edd. Miloslav Klíma, Jan Dvořák, Zuzana Jindrová).

Diskuse předních českých literárních kritiků a teoretiků čtyřicátých let o existencialismu souhrnně charakterizoval Vladimír Papoušek v monografii *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století* (Praha 2004, zejm. s. 229–251). Pronikání existenciálního myšlení do českého prostředí, jeho literárnímu zpracování i různému pojetí v jednotlivých teoretických koncepcích byly věnovány rovněž jednotlivé příspěvky ankety *Existencialismus v české literatuře* (Česká literatura 2003, č. 6, s. 707–751). Na Černého reflexi Ortenových a Kafkových děl vysvětlil Zdeněk Kožmín ve studii *Václav Černý v kontextu existencialismu kritikův vztah k tomuto filozofickému směru* (in *Václav Černý – život a dílo*, Praha 1996, s. 85–90); sborník obsahuje také další příspěvky reflektující dílo Václava Černého. Nejzávažnější Černého literárněkritické texty ze sledovaného období shrnuje výbor *Tvorba a osobnost I* (Praha 1992, edd. Jan Šulc, Jaroslav Kabíček). Významné kritické statí Bedřicha Fučíka z let 1945–48 byly publikovány v knize *Píseň o zemi* (Praha 1994, edd. Vladimír Binar, Mojmír Trávníček, s. 217–219). Zdrojům kritického myšlení Miloše Dvořáka, autorově tvůrčímu vývoji i jeho polemikám v poválečných letech se věnoval Jaroslav Med ve studii *Miloš*

Dvořák – typ literární kritiky (in *Spisovatelé ve stínu*, 2., rozšířené vydání Praha 2004, s. 31–51). Vybrané recenze, esejistické příspěvky a básně Roberta Konečného shrnul Ladislav Soldán do svazku *Spáček pod plamenem* (Brno 2006); kniha obsahuje i stručný editorův doslov o autorovi. Dobovou polemiku mezi Drahomírem Šajtarem, Zdeňkem Rotreklem a dalšími křesťansky orientovanými autory vyvolanou Šajtarovým odsouzením Velikonočního almanachu poezie přiblížil Ondřej Nádvozník ve studii *O Velikonoční almanach poezie z roku 1947* (Alternativa plus 2004, č. 3–4, s. 51–64). O Jaroslavu Morákovi psal Aleš Haman v příspěvku *Literární kritik Jaroslav Morák* (in *Rok 1947*, s. 361–367).

Archivní prameny ke vzniku Ústavu pro českou literaturu zpracovala Magdalena Pokorná v příspěvku *Ústav pro českou literaturu. Prameny k jeho vzniku ve fondu ČAVU* (in *Rok 1947*, s. 145–160). Dosud poslední bilanci bádání o starší literatuře provedl Jan Lehár v práci *Nejstarší česká epika* (Praha 1985) a ve studiích doplňujících jím připravenou edici *Česká středověká lyrika* (Praha 1990, s. 15–119), jež obsahují rovněž kritické zhodnocení Černého Staročeské milostné lyriky. Badatelské zaměření Jana Vilikovského stručně charakterizoval Antonín Škarka v doslovu k posmrtnému vydání knihy *Písemnictví českého středověku* (Praha 1948). Vilikovského edicemi se zabýval mimo jiné Milan Kopecký ve studii *Problémy studia a vydávání staročeské světské epiky* (in *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná /D/* 1981, č. 28, s. 81–97). Odborné zaměření a metodické přístupy Antonína Škarky analyzoval editor Jan Lehár ve výboru ze Škarkova díla *Půl tisíciletí českého písemnictví* (Praha 1986, s. 445–459), výbor obsahuje i autorovu bibliografii. Zesílení zájmu Vojtěcha Jiráta o bohemistickou problematiku na přelomu třicátých a čtyřicátých let připomněl Josef Čermák v doslovu k souboru Jirátových prací *Portréty a studie* (Praha 1978, ed. Věra Pašková, s. 614–628), doplněném rovněž bibliografickým přehledem. Jirátovu dílu byla věnována konference *Duch a tvar*, vybrané příspěvky byly otištěny v časopisu *Česká literatura* (1997, č. 2, s. 123–162). Vztah Jirátem prosazovaného pojmu *biedermeier* k Vodičkovu modelu literárního vývoje charakterizoval a možnosti i limity jeho použití přiblížil Dalibor Tureček ve studii *Biedermeier a současná literárněvědná bohemistika* (Česká literatura 2003, č. 3, s. 289–301); studie shrnuje závěry starších prací věnovaných tomuto tématu. O literárněvědné metodologii Oldřicha Králíka psal Jiří Opelík v doslovu k výboru z Králíkových studií *Osvobozená slova* (Praha 1995, ed. Jiří Opelík). Ideovou kontinuitu Králíkových pozdějších prací s názory předválečnými připomenul Jiří Opelík v polemice s Martinem C. Putnou nazvanou *Od vladařů ducha k vladařům poezie* (in *Badatelská metoda Oldřicha Králíka v kontextu soudobé literární vědy*, Olomouc 1998, s. 6–12). Klíčovou rolí předúnorového období v kontextu vědeckého a eticko-sociálního směřování Jana Mukařovského se zabývala Hana Šmahelová v esejí *Tvorba jako problém odpovědnosti. Nad dílem J. Mukařovského v letech 1945–1948* (in *Prolamování struktur*, Praha 2002, s. 282–293). Důvody oficiálně proklamované změny Mukařovského postoje ve vztahu ke strukturalismu charakterizuje stať Miroslava Červenky *Jana Mukařovského rozchod se strukturalismem* (in *Obléhání zevnitř*, Praha 1996, s. 386–397). Utváření Vodičkova modelu literárního vývoje aplikovaného v Počátcích krásné prózy novočeské detailně přiblížil Miroslav Červenka ve studii *O Vodičkově metodologii literárních dějin* (in Felix Vodička: *Struktura vývoje*, 2., rozšířené vydání Praha 1998, s. 563–596). Problematice Vodičkova pojetí literárního vývoje a autorově klíčové práci je věnována rovněž část příspěvků ze sborníku *The Structure of the Literary Process*.

Studies dedicated to the Memory of Felix Vodička (Amsterdam – Philadelphia 1982, edd. Peter Steiner, Miroslav Červenka, Ronald Vroon). Důvody přelomovosti Vodičkových Počátků krásné prózy novočeské v české literární historiografii a jejich podnětnost pro další zkoumání přiblížila Růžena Grebeníčková v úvodní části studie *Středočeské lokality v povídkách českých spisovatelů před rokem 1848* (in *Literatura a fiktivní světy*, Praha 1995, ed. Michael Špirit, s. 201–251). Komparativní aspekt klíčové Vodičkovy literárněhistorické práce vyzdvihla rovněž Růžena Grebeníčková v příspěvku *Počátky krásné prózy novočeské a srovnávací literatura* (tamtéž, s. 252–275), v němž provedla i kritickou bilanci novějšího bádání o národním obrození. Na možnost chápat tutéž Vodičkovu práci jako významný krok v rozpracování naratologických přístupů poukázala Alice Jedličková ve studii *Vodičkovy „krásné počátky“ teorie vyprávění* (in *Felix Vodička 2004*, Praha 2004, ed. Alice Jedličková, s. 83–91); autorka zde odkazuje i na starší publikace k tématu. Rovněž další texty z této sborníkové publikace zkoumají styčné plochy Vodičkova myšlení čtyřicátých let s literárněteoretickými směry prosazujícími se v letech pozdějších (recepční estetika, hermeneutika, sémiotika, teorie fikčních světů).

■ Poezie

Souhrnně, včetně zachycení širšího literárního kontextu, téma zpracovává publikace Zdeňka Kožmína a Jiřího Trávnička *Na tvrdém loži z psího vína. Česká poezie od 40. let do současnosti* (Brno 1998, sledované období zejm. s. 11–59). Kniha obsahuje rovněž komentovaný soupis literatury a pramenů. Poetiku, vývojové proudy české poezie poválečných let i jejich historický a společenský kontext postihl Jiří Trávniček v rozsáhlé přehledové studii *Poezie období 1945–1948* (in *K české literatuře 1945–1948*, s. 121–158). Výrazná básnická díla prvních poválečných let stručně charakterizoval Jiří Rambousek v příspěvku *Poezie podzimu 1938 a jara 1945* (in *Nesoustavná rukověť české literatury*, Praha 2005, s. 26–40). Recenze A. M. Piši z poválečného mezidobí mapující tvorbu řady autorů různé generační příslušnosti (mj. Vítězslava Nezvala, Františka Halase, Viléma Závady, Jaroslava Kolmana Cassia, Kamila Bednáře, Josefa Kainara či Eduarda Petišky) shrnuje výbor *K vývoji české lyriky* (Praha 1982, ed. Marie Píšová, s. 181–283). Drobnější texty Bohumila Polana přibližující další básnické soubory autorů poválečného mezidobí (např. Františka Hrubína, Jaroslava Seiferta, Jiřího Koláře či Vladimíra Holana) obsahuje publikace *Život a slovo. Literární studie, medailony, náčrty, glosy* (Praha 1964, ed. Jiří Brabec). Dobový pokus o souhrnné zpracování poezie prvního poválečného roku napříč generačními hranicemi rovněž představuje studie Karla Bodláka *Dnešní situace české poezie* (Listy 1946, č. 1, s. 134–152; č. 2, s. 305–317), jež obsahuje charakteristiky většiny publikovaných básnických souborů. Z obdobně krátkého časového odstupu se o zhodnocení sbírek vybraných autorů pokusil také Miloš Dvořák v cyklu statí *Pásmo válečné lyriky* (Akord 1945/46, č. 3, s. 217–226; č. 4, s. 276–288; č. 5, s. 356–366). Ideologickými kritérii deformovaný výběr básní publikovaných v různých, převážně komunistických periodikách od května do prosince 1945 nazvaný *Básnická kronika roku 1945. Verše z novin* (Praha 1980) připravil k vydání Milan Blahynka. Zejména na motivickou analýzu klíčového tematického okruhu Němec a němečtví v rozsáhlém celku básnických sbírek reagujících na válečné a poválečné události se soustředil Jan Wiendl ve studii *Obraz Němce v české poezii v letech 1945–1946*

(in *Transfer / Vertreibung / Aussiedlung im Kontext der tschechischen Literatur: Transfer / vyhnání / odsun v kontextu české literatury*, Brno 2004, edd. Gertraude Zand, Jiří Holý, s. 58–75). Pokusem o tematologii obrazu války poznamenaným dobou vzniku je publikace Jiřího Pavelky *Hledání místa v dějinách. Válka a česká poezie 20. století* (Praha 1983). Antonín Brousek v esejí *O poezii českého stalinismu bez pověr a iluzí* (in *Podivuhodní kouzelníci. Čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945–1955*, Purley 1987, ed. Antonín Brousek, s. 227–262) sledoval linii tvorby vybraných autorů z období po květnu 1945 směřující k prosazení socialistického realismu. Výběr z těchto básní prezentuje antologie, v níž byl esej přetištěn.

Popis okolností vzniku vězeňských básní Josefa Čapka a geneze sbírky *Básně z koncentračního tábora* i interpretaci tohoto souboru obsahuje monografie Jiřího Opelíka *Josef Čapek* (Praha 1980, zejm. s. 240–252). Nové zhodnocení této části autorovy tvorby nabízí souhrnné zpracování Čapkova básnického a výtvarného díla v publikaci Jaroslava Slavíka a Jiřího Opelíka *Josef Čapek* (Praha 1996). Interpretaci jednotlivých skladeb Ortenových Elegií provedl Josef Kocián v monografii *Jiří Orten* (Praha 1966, s. 61–74). Na charakteristiku celku cyklu a na související literární kontext se soustředil Jaroslav Med v hesle *Jiří Orten – Elegie* (in *Od skepse k naději*, Svitavy 2006, s. 227–229). Dosud nejpodrobněji sbírku Elegie, včetně přezkoumání jejího vztahu k vývojovým tendencím české válečné a poválečné poezie, interpretoval Jiří Trávníček ve studii *Divadlo bolesti* (in *Poezie poslední možnosti*, Praha 1996, s. 19–36). Srovnání Ortenovy elegie s pojetím téhož žánru ve sbírkách Jaroslava Seiferta *Osm dní* a Ivana Blatného *Melancholické procházky* provedl Jonathan Bolton v příspěvku *Elegie veřejné a soukromé. Melancholie u Seiferta, Ortena a Blatného* (Česká literatura 2001, č. 2, s. 128–145).

Proměny tvorby i životní osudy Jaroslava Seiferta od Mnichova do konce čtyřicátých let sledoval Zdeněk Pešat v monografii *Jaroslav Seifert* (Praha 1991, zejm. s. 143–176). Ludvík Kundera ve studii *Dolores čili V mlýnici protikladů* (in *František Halas*, Brno 1999, s. 145–176) charakterizoval Halasovu sbírku *V řadě* jako mezník ve vývoji autorovy poetiky, tuto poetiku poté analyzoval na skladbách posledního dokončeného autora básnického souboru i v projektech dochovaných většinou jen v podobě náčrtů. Kunderova halasovská monografie obsahuje rovněž přehled další literatury k tématu. Halasovu poválečnou tvorbu rekapituloval Zdeněk Pešat v souhrnném monografickém heslu *František Halas* (in *Dějiny české literatury IV.*, Praha 1995, edd. Zdeněk Pešat, Eva Strohsová, s. 546–553). Celku Halasovy básnické tvorby je věnován rovněž esej Jana Grossmana *Básně Františka Halase* (in *Analýzy*, Praha 1991, s. 153–192). Okolnosti publikace básníkovy posmrtně vydané závěrečné sbírky, její zasazení do literárního kontextu období vzniku i její dobovou recepci shrnuje interpretační studie Jiřího Holého *Na pospas doufání* (in *Možnosti interpretace. Česká, polská a slovenská literatura 20. století*, Olomouc 2002, s. 233–247). Posun Holanova výrazu k prozaizaci verše a předmětnosti in Rudoarmějčích, dokládající přelom v autorově tvůrčím vývoji a související i s dobovými proměnami poetik dalších českých autorů, analyzoval Přemysl Blažiček v monografii *Sebewědomění poezie. Nad básněmi V. Holana* (Pardubice 1991, s. 50–96). Celek poválečných sbírek v kontextu Holanovy tvorby i dobového společenského dění charakterizoval rovněž Jiří Opelík v knize *Holanovské nápovědy* (Praha 2004, zejm. s. 82–111). Vladimír Macura v interpretačním hesle *Vladimír Holan: Rudoarmějci* (in *Rozumět literatuře*, 2. vydání Praha 1989, Milan Zeman a kol., s. 358–366) názorně doložil zmiňované proměny básníkovy poetiky na detailním rozboru několika fragmentů

z jeho poválečné tvorby, poukázal rovněž na souvislost s dobovými kulturně-politickými a literárními debatami. Studie Jiřího Holého *Poema – příběh – zpráva* (in *Problémy nové české epiky*, Praha 1995, s. 7–29) připomíná souvislost epičnosti Holanových Rudoarmějců s teoretickými úvahami a tvorbou členů Skupiny 42 (Josef Kainar). Autor upozornil především na význam Holanových dobových prací pro vývoj novější české epiky. Interpretaci Závadovy sbírky *Povstání z mrtvých* a její zasazení do kontextu autorovy poválečné tvorby provedla Iva Málková v monografii *Hledání Viléma Závady. Tvůrčí cesty zvláště po roce 1945* (Olomouc 2003, zejm. s. 108–124). Poválečnou tvorbu Františka Hrubína nejpodrobněji analyzuje studie Miloše Pohorského *Hrubínovy verše z časů Jobovy noci* (in *František Hrubín: Jobova noc*, Praha 1977, s. 7–41). Detailní interpretaci Hrubínovy básně *Poprvé ze sbírky Nesmírný krásný život*, sledované v kontextu celku básnickova díla a zejména s ohledem na proměny, jimiž toto dílo prošlo v polovině čtyřicátých let, provedl Zdeněk Kožmín v hesle *František Hrubín. Poprvé* (in *Interpretace básní*, 2., přepracované vydání Brno 1997, s. 79–84). Ve studii *Mýtus a realita května 1945. Hrubínova Jobova noc a Kolářových Sedm kantát* (in *Cesty a zastavení. Kapitoly z české literatury 20. století*, Ostrava 2002, s. 84–91) poukázal Jiří Svoboda při srovnání uvedených prací Františka Hrubína a Jiřího Koláře na dobově příznačné ideologizující rysy básnického ztvárnění války a osvobození.

Studie, časopisecké články a glosy věnované autorům katolické orientace a jejich dílu (mj. tvorbě Ivana Slavíka, Jana Dokulila, Zdeňka Rotrekla či Bohumila Pavloka) obsahuje publikace Ivo Haráka *Nepopulární literatura* (Ústí nad Labem – Varnsdorf 1999). Stručné medailony některých básníků shromáždil Zdeněk Rotrekl v souboru *Skrytá tvář české literatury* (Toronto 1987; in *Spisy 5. Skryté tváře*, Brno 2005, s. 11–184). Témuž autorskému okruhu jsou věnovány i převážně drobnější esejistické, recenzní a publicistické práce ve výběrech Ivana Slavíka *Tváře za zrcadlem* (Praha 1996), Mojmir Trávníčka *Sdílet věčné. Studie, profily a kritiky* (Olomouc 2002, ed. Petr Hora) a J. M. Tomeše *Slovo a tvar* (Praha 2003, ed. Zina Trochová). Základní charakteristiku Zahradnickových poválečných sbírek, popis jejich geneze i rekapitulaci kritického ohlasu obsahuje komentář výboru z autorových veršů (in Jan Zahradníček: *Knihy básní*, Praha 2001, edd. Jitka Bednářová, Mojmir Trávníček, zejm. s. 886–935). V kontextu Zahradnickovy válečné tvorby sleduje skladbu La Saletta esej Bedřicha Fučíka *Cestou k La Salettě* (in *Píseň o zemi*, Praha 1994, s. 59–69). V textu *La Saletta* (in *Rodná krajina básníkovy*, Praha 2003, ed. Vladimír Binar, s. 273–284) připomněl tentýž autor časovost, respektive političnost skladby i její souvislost s typem „kosmické poezie“. Jako dílo završující autorovu válečnou tvorbu a oscilující na žánrovém pomezí modlitby a pamfletu La Salettu charakterizoval Jaroslav Med v interpretační studii *Jan Zahradníček. La Saletta* (in *Spisovatelé ve stínu*, 2., rozšířené vydání Praha 2004, s. 103–108). Proměny básnickovy poetiky ve čtyřicátých letech tentýž autor stručně rekapituloval v příspěvku *Poetika apelu* (in *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“*, Brno 2005, edd. Tomáš Kubíček, Jan Wiendl, s. 25–28). Zahradnickovým životním osudům i dobové tvorbě ostatních autorů katolické orientace jsou věnovány další texty z této publikace. Básnickovu biografii a okolnosti vydávání jeho poválečných sbírek prostřednictvím ukázek z dobové korespondence a dalších dokumentů zachytil Radovan Zejda v knize *Byl básníkem!* (Tišnov 2004). Intertextuální vazby prací Ivana Slavíka – především jeho knižní prvotiny *Snímání* – na skladbu Richarda Weinerja *Mezopotámie* zkoumá studie Hany Svanovské *Korunní slovo „Milost“. Ivan Slavík jakožto čtenář a pokračovatel Weinerja*

(Česká literatura 2005, č. 1, s. 63–77). Apokalyptičnost vyrůstající z vědomí duchovní krize moderního světa charakterizoval jako hlavní rys Vokolkových poválečných sbírek Jaroslav Med v textu *In margine básnického díla Vladimíra Vokolka* (in *Spisovatelé ve stínu*, 2., rozšířené vydání Praha 2004, s. 143–157). Básnický jazyk, tematickou skladbu i ideovou složku Kostohryzovy sbírky *At zkamení* analyzoval Bedřich Fučík ve studii *Donquijská melancholie* (in *Píseň o zemi*, Praha 1994, s. 336–351). Studie Jaroslava Meda *František Daniel Merth* (in *Spisovatelé ve stínu*, 2., rozšířené vydání Praha 2004, s. 159–169) sleduje celek básnickova díla i okolnosti jeho vzniku, podrobněji se zaměřuje i na prvotinu *Refrigerium*. Tentýž autor stručně charakterizoval Reynkův válečný a poválečný básnický vývoj v textu *Bohuslav Reynek – básník samoty a kontemplace* (tamtéž, s. 81–92). Okolnosti vzniku a ediční přípravy prvních sbírek Jana Kameníka popisuje příspěvek Bedřicha Fučíka složený z korespondence a autorových vzpomínkových pasáží nazvaný *Jeden český básnický osud* (in *Setskávání a míjení*, Praha 1995, edd. Vladimír Binar, Mojmír Trávníček, s. 328–380).

Přehled uskupení mladších autorů, příslušníků válečné generace, charakteristiku základních myšlenkových směrů, jež ovlivnily jejich literární tvorbu, a zmínky o jejich osudech po květnu 1945 obsahuje studie Jiřího Rambouska *Kdo je kdo v Ortenové generaci* (in *Nesoustavná rukověť české literatury*, Praha 2005, s. 162–190). Podrobný a ucelený obraz Skupiny 42 včetně literárních východisek a postavení v její básnické generaci podává studie Zdeňka Pešata *Literatura Skupiny 42* (in *Skupina 42. Antologie*, Brno 2000, edd. Zdeněk Pešat, Eva Petrová, s. 430–450). Antologie, v níž byl příspěvek otištěn, obsahuje ukázky teoretických statí, beletristických prací, překladů a dalších volně souvisejících textů i výtvarných děl členů skupiny. Další souhrnné zpracování tématu provedl Přemysl Blažíček ve studii *Skupina 42 – nové směřování poezie* (in *Kritika a interpretace*, Praha 2002, ed. Michael Špirit, s. 105–125). Autor připomněl rovněž význam uměleckého programu Skupiny pro tvorbu jejich generačně vzdálených současníků (Vladimíra Holana, Františka Hrubína, Oldřicha Mikuláška). Knižní práce Leszka Engelkinga *Codzienność i mit. Poetyka, programy i historia Grupy 42 w kontekstach dwudziestowiecznej awangardy i postawangardy* (Lodž 2005) zahrnuje kromě monografických kapitol věnovaných jednotlivým autorům rovněž pojednání o historii uskupení a otázce existence či neexistence jeho programu. Ve vývojové perspektivě zachycuje vazby Skupiny na meziválečnou avantgardu, angloamerickou poezii a existencialismus a přibližuje její vliv na tvorbu dalších generací autorů. Publikace Izabely Mroczek *Dom, ulica, miasto w poezji czeskiej Grupy 42* (Katovice – Varšava 2005) analyzuje základní prostorové kategorie poetiky Skupiny 42. Především v kontextu výtvarném zhodnotili působení Skupiny 42 autoři katalogu výstavy *Skupina 42* (Praha 1998, Eva Petrová a kol.). Souborné vydání Událostí Jana Hanče (Praha 1995, ed. Michael Špirit), zahrnující i poúnorovou část autorovy tvorby, doplnil editor studií Jana Lopatky, vzpomínkovým esejem Zdeňka Urbánka a detailním komentářem s kritickými ohlasy předchozích vydání. Básnický typ Jiřiny Haukové charakterizoval Bedřich Fučík v esejí *Cesta Jiřiny Haukové* (in *Píseň o zemi*, Praha 1994, s. 116–123), stať obsahuje stručné interpretace autorčiných sbírek do konce šedesátých let. Dosud nejúplnější vydání veršů této básnířky (*Básně*, Praha 2000, ed. Michael Špirit) shrnuje v ediční poznámce (s. 941–1064) kromě detailních informací o rukopisech a vydáních jednotlivých sbírek i přepis doprovodných textů, biografické kalendárium a bibliografický doplněk ke kritickém ohlasu jejího díla. Sbíрку Ivana Blatného *Tento večer a její vnitřní napětí*

poznamenané dispozicemi autora a programovými podněty Skupiny 42 analyzoval Jiří Trávniček ve studii *Básnický kontakt Ivana Blatného se Skupinou 42* (Česká literatura 1990, č. 5, s. 425–434). Souborné knižní vydání Blatného sbírek z prvního období (*Verše 1933–1953*, Brno 1995, ed. Rudolf Havel) obsahuje vedle podrobného edičního komentáře rovněž doslov J. M. Tomeše (s. 611–648) charakterizující vývoj autorovy poválečné tvorby. Kolářovou poetikou se nejpodrobněji zabývá soubor studií Miroslava Červenky *První čtyři sbírky Jiřího Koláře* (in *Styl a význam*, Praha 1991, s. 135–191). Klíčové rysy Kolářovy tvorby sledovaného období – litaničnost, prozaizaci, zájem o mluvený jazyk – i její inspirační zdroje (Carl Sandburg, T. S. Eliot) postihl Jan Grossman v textu *Horečná bdělost Jiřího Koláře* (in *Analýzy*, Praha 1991, s. 185–198). Studie Vladimíra Karfíka *Vstup do Kolářova básnického díla* (in *Literatura je čitelná. K moderní české próze a poezii*, Olomouc 2002, s. 95–127) přibližuje vývoj básnickovy tvorby od překonání surrealistických východisek přes využití teoretických podnětů programu Skupiny 42 po příklon k poetice deníkových záznamů. Text byl pod názvem Úvod do díla otištěn rovněž v knize *Jiří Kolář* (Praha 1994, s. 7–35). Kolářovi a jeho uměleckému vývoji od čtyřicátých do šedesátých let je dále věnována rovněž studie Jindřicha Chaluppeckého *Příběh Jiřího Koláře* (in *Na hranicích umění*, Praha 1990, ed. Karel Jadrný, s. 40–69). Kainarovu tvorbu souhrnně charakterizoval Jiří Opelík v úvodním eseji k výboru z autorových básní (in Josef Kainar: *Bláznův kabát*, Praha 1972, s. 7–21); stať obsahuje heslovité charakteristiky jednotlivých sbírek. Na výklad Osudů a Nových mýtů i na celek prvního období Kainarovy tvorby se v doslovu *Příběhy, osudy a mýty* (in Josef Kainar: *Příběhy, osudy, mýty*, Praha 1987, s. 427–445) soustředil Miloš Pohorský. Interpretační heslo Jiřího Holého *Josef Kainar: Nové mýty* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, edd. Jiřina Táborská, Milan Zeman, s. 23–31) vedle rozboru vybraných pasáží připomíná rovněž dobový společenský a ideový kontext, v němž sbírka vznikala. Fragmentárnost a neurčitost jako stavební prvek Kainarových Nových mýtů a existenciální aspekty básnickových prvních dvou sbírek zkoumal Jiří Trávniček ve studii *Ortel svobody* (in *Poezie poslední možnosti*, Praha 1996, s. 37–52). Kritický ohlas Kainarových sbírek poválečného mezidobí sledoval Jiří Svoboda v příspěvku *Kainar před osudovou křížovatkou. Nové mýty a Osudy* (in *Z obzoru tvorby*, Šenov u Ostravy 1998, s. 163–173).

Výtvarné a literární projevy českého surrealismu i mezinárodní souvislosti vývoje hnutí přibližují jednotlivé příspěvky z výstavního katalogu *Český surrealismus 1929–1953* (Praha 1996, edd. Lenka Bydžovská, Karel Srp). Studie a další texty k tématu shrnuje rovněž knižní publikace Aleny Nádvoříkové *K surrealismu* (Praha 1998). Studie Zdeňka Pešata *Ra literatura* (in *Tři podoby literární vědy*, Praha 1998, s. 98–109) sleduje genezi skupiny od třicátých let a soustřeďuje se především na interpretace knižně vydaných prací Zdeňka Lorence, Ludvíka Kundery a Oldřicha Wenzla. Souhrnně, včetně zhodnocení výtvarné činnosti Skupiny, se tématu věnuje výstavní katalog *Skupina Ra* (Praha 1988, ed. František Šmejkal). Dílo Jindřicha Heislera shrnul soubor *Z kasemat spánku* (Praha 1999, edd. František Šmejkal, Karel Srp, Jindřich Toman, Zuzana Dětáková), publikace obsahuje i další vzpomínkové texty a příspěvky hodnotící autorovo dílo. Detailní interpretaci vybraných básní z cyklu *Z kasemat spánku*, zejména s ohledem na vzájemnou vazbu jejich obrazové a textové složky, provedl Jakub Sedláček ve studiích *Úzkost v Kasematech spánku* (Analogon 2000, č. 28, s. 75–80) a *Na krok od spánku* (Analogon 2000, č. 29, s. 40–45). Periodizaci tvorby Zbyňka Havlíčka a charakteristiky jejich jednotlivých úseků shrnul tentýž autor ve studii *Zbyňek Havlíček – podoby sur-*

realistické metaforý (Slovo a smysl 2004, č. 2, s. 91–103). Tvůrčí vývoj, příznačný mimo jiné Havlíčkovým měnícím se postojem k surrealismu, jenž ovšem zůstal klíčovým podnětem jeho tvorby, i autorovy životní peripetie sledoval Jiří Brabec v eseji *Navigační hvězda imaginace* (in Zbyněk Havlíček: *Otevřít po mé smrti*, Praha 1994, s. 358–363). Na možnosti a meze surrealistické imaginace i na souvislost Havlíčkovy tvorby s dílem Vítězslava Nezvala a Jindřicha Štyrského poukázala Marie Langerová ve studii *Sen o nové kráse. Zbyněk Havlíček* (in *Fragmenty pohybu. Eseje o české poezii*, Praha 1998, s. 59–72). Celku Havlíčkova díla je věnován rovněž text Květoslava Chvatíka *Neznámý básník Zbyněk Havlíček* (in *Melancholie a vzdor. Eseje o moderní české literatuře*, Praha 1992, s. 128–137). Esej Vratislava Effenbergra *S vyloučením veřejnosti. Život a dílo Karla Hynka* o osobnosti a předčasně uzavřeném díle básníka byl otištěn v souboru Hynkova díla (*S vyloučením veřejnosti*, Praha 1998, edd. Jan Šulc, Alena Nádvoříková, s. 7–77). Příspěvky z konference o Vratislavu Effenbergrovi, pořádané k výročí autorových nedožitých sedmdesátin, byly otištěny ve dvojčísle časopisu Jarmark umění (1993, č. 7–8); soubor shrnuje texty o autorových básnických, teoretických i scénaristických pracích.

Dílu Kamila Bednáře, zejména jeho prvnímu období uzavřenému rokem 1948, je věnován esej Jaroslava Červinky *Kamil Bednář – básník* (Proglas 1993, č. 2, s. 38–45). Charakteristiku poetiky první etapy tvorby Františka Listopada a jejích proměn pod vlivem proklamací dynamoarchismu podává Petr Král v textu *Listopadův vstup* (in František Listopad: *První věty*, Praha 1996, s. 197–212). Stať Jiřího Brabce *Básník ze Samotína* (in Ladislav Fikar: *Samotín*, Praha 1992, s. 179–189) shrnuje biografii Ladislava Fikara a postihuje základní rysy autorovy knižní prvotiny. Válečnou a poválečnou tvorbu J. M. Tomeše rekapituloval i na základě přehledu dobové kritické reflexe Rudolf Matys v doslovu k výboru z autorovy tvorby nazvaného *Staré zahrady* (Praha 1996, s. 161–170). Mikulášskovo zaměření na existenciální téma ve sbírce Pulzy, představující zlom v básnickově tvorbě, detailně zkoumal Miroslav Petříček v monografii *Oldřich Mikulášek. Rozpory a jednota tvorby* (Praha 1970, s. 40–63).

■ Próza

Stručné charakteristiky nejvýznamnějších prozaických děl sledovaného období obsahuje příručka *Slovník české prózy 1945–1994* (Ostrava 1994, edd. Blahoslav Dokoupil, Miroslav Zelinský), jednotlivá hesla obsahují odkazy na další literaturu k tématu. Poválečnou prozaickou tvorbu rekapituloval Karel Polák v přednášce Klubu čtenářů ze dne 11. února 1947 nazvané *Dnešní český román* (Kniha a čtenáři 1947, č. 5–6, s. 65–79).

Prózám Edvarda Valenty Kvas a Kouty srdce a světa i autorovým osudům v poválečném mezidobí se věnoval Jiří Hájek v textu *Život a dílo Edvarda Valenty* (in *Edvard Valenta. Sborník příspěvků z konference*, Prostějov 1993, s. 1–12). Pavel Eisner v doslovu *Fáberova bylina o bohatýru Subotaji* (in Miloslav Fábera: *Šedm mongolských koní*, Praha 1946, s. 211–215) podal svědectví o zrodu Fáberova nejúspěšnějšího románu a upozornil na alegorické rysy tohoto díla. O Kubkově tvorbě, zejména se zaměřením na prózy o Palečkovi, psala nejzevrubněji Jarmila Mourková v příspěvku *Historický hrdina pro dnešní svět* (in František Kubka: *Palečkův úsměv a pláč*, Praha 1986, s. 377–389). Biografii i pokvětnovou tvorbu Jana Čepa, především autorův posun k esejistice, rekapituluje na

základě dobových dokumentů a pramenných materiálů monografie Mojžíra Trávníčka *Pouť a vyhnanství. Život a dílo Jana Čepa* (Brno 1996, zejm. s. 131–152). Čepovu autor-skou metodu v posledních knižně vydaných prózách před odchodem do exilu postihl Miloš Dvořák ve studii *Čepova Polní tráva* (Akord 1946/47, č. 2, s. 63–67). Návaznost souboru Kudrnaté povídky Josefa Štefana Kubína na cyklus tzv. jivinských rapsodií připomněl František Všetická v publikaci *Josef Štefan Kubín* (Praha 1980); kniha obsahuje i studii analyzující jazyk Kubínových próz. Souvislost poválečných prací J. Š. Kubína s autorovým odborným zájmem o národopis a jejich intertextovou návaznost na lidové vyprávěčství zdůraznil Ladislav Ducháček v textu *Rapsód Českého ráje* (in Josef Štefan Kubín: *Buďte blaženi. Kytka jivinských rapsodií*, Praha 1980, s. 323–338). Jiří Holý v předmluvě nazvané *Josef Štefan Kubín. 1864–1965* (in Josef Štefan Kubín: *Kudrnaté povídky*, Praha 1988, s. 7–13) rovněž upozornil na lidovou slovesnost jako hlavní inspirační zdroj Kubínových próz a soustředil se na charakteristiku autorem využívaných vyprávěčských technik. Výklad o celku Johnova estetického i beletristického díla podal Jiří Opelík ve studii *O Jaromíru Johnovi* (in *Eskamotér Josef a jiné prózy*, Praha 1958, s. 7–37). V pasážích věnovaných prózám *Eskamotér Josef* a *Pampovánek* upozornil na ironizující autorův postoj k církevnímu výkladu křesťanského učení kontrastujícímu s obecnými hodnotami biblického poselství. Parodii a ironii (nejen v autorově přístupu k biblickým příběhům, ale rovněž v jeho práci s dobovými literárními konvencemi) jako jednotící prvek Johnova závěrečného tvůrčího období vyzdvihl Josef Hrabák v textu *Parodie a ironie Jaromíra Johna* (in *Život s literaturou*, Brno 1982, s. 117–126). Proces vzniku a proměny Johnových tří posledních prací (původně kratších próz) sledoval zejména na základě autorovy dobové korespondence Milan Blahynka ve studii *Honda Cibulků a jeho tvůrce* (in Jaromír John: *Honda Cibulků na světle vydaný*, Hradec Králové 1976, s. 320–335).

Nezvalovu prózu Valérie a týden divů interpretoval Giuseppe Dierna ve studii *O Valerii, Nezvalovi, Mazi Ernstovi a koláži: variace na téma jednoho románu* (in *Český surrealismus 1929–1953*, Praha 1996, edd. Lenka Bydžovská, Karel Šrp, s. 352–365). Souvislost se surrealistickou fascinací černým románem, kritický ohlas vydání knihy i dobové názorové směřování Vítězslava Nezvala sledovala Marie Mravcová ve studii *Opožděný příchod Nezvalovy Valérie* (in *Rok 1947*, s. 222–230). Přírodní prózy Jaromíra Tomečka i autorovy biografii v poválečném mezidobí přibližuje monografie Sylvie Bartůškové *Jaromír Tomeček* (Praha 1981, s. 62–70). Stehlíkově Zemi zamyšlené i proměnám této prózy se podrobněji věnoval Bohumil Jirásek v knize *Ladislav Stehlík* (Praha 1985, s. 74–93). Genezi Halasovy básnické prózy Já se tam vrátím na základě porovnání jednotlivých variant textu sledoval Petr Komenda ve studii *Jednohlasí a mnohohlasí v Halasových prózách* (Česká literatura 2001, č. 6, s. 611–623). Na přírodní motivy, časovou dekonkretizaci, motivy tradice, zrození a smrti, jež spojují Halasovu prózu s jeho válečnou básnickou tvorbou, upozornil Zbyněk Fišer v příspěvku *Motivy v Halasově skladbě Já se tam vrátím* (in Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná /D/, 1992, č. 39, s. 105–112); studie shrnuje starší literaturu k tématu. Český román Olgy Scheinplugové ostře odmítl Václav Černý v obsáhlé kritice *Český román českým případem* (in *Tvorba a osobnost I*, Praha 1992, s. 769–777). Informace o vzniku románu, jeho kritickém přijetí i autorčině tvůrčí metodě shrnul mimo jiné Libor Pavera ve studii *Korespondence v rouše románu* (in *Slovo, paměť, tradice*, Opava 2001, s. 24–32).

Historické a historicko-alegorické prózy souborně zpracoval Blahoslav Dokoupil v monografii *Český historický román 1945–1965* (Praha 1987). Stručnou charakteris-

titku předlohy Olbrachtova *Dobyvatele* – historické práce Williama Prescottta *Dějiny dobytí Peru* – a její recepcce v českém prostředí obsahuje studie A. M. Píši *Dobyvatel* (in *Ivan Olbracht, 2.*, upravené vydání Praha 1982, s. 127–138); při interpretaci Olbrachtovy knihy Píša vyzdvihl zejména její alegorickou funkci. Okolnosti vzniku románu popsal Miloš Pohorský v doslovu k vydání v Olbrachtových sebraných spisech (in *Ivan Olbracht: Dobyvatel*, Praha 1976, s. 547–567). Text rekapituluje rovněž polemiky z doby vydání, týkající se zejména míry závislosti románu na zmíněné předloze, ve svazku je přetištěna i dobová autorova replika na kritiku Antonína Hrubého. Na způsob ztvárnění hlavní postavy Kratochvílova románu *Král obléká halenu* a některé autorovy tvůrčí postupy vřazující knihu do kontextu autorovy válečné tvorby se soustředil Josef Hrabák v monografii *Miloš V. Kratochvíl* (Praha 1979, zejm. s. 54–62). Doslov Karla Krejčího *Minulost zrcadlem přítomnosti* připomněl profesionální zájem M. V. Kratochvíla o historii a návaznost jeho románu na předchozí prozaické práce (in *M. V. Kratochvíl: Král obléká halenu*, Praha 1945, s. 238–254). Prozaickému dílu Zdeňka Urbánka a rovněž jeho románu *Cestou za Quijotem*, jenž uzavírá první etapu autorovy tvorby, je věnována souhrnná studie Vladimíra Karfíka *Od „nahého člověka“ k svědkovi dějin* (in *Literatura je čitelná. K moderní české próze a poezii*, Olomouc 2002, s. 32–70). Na jinotaje v Koptově próze z doby okupace upozornil doslov Alberta Pražáka *Legionář duchem a srdcem* (in *Josef Kopta: Dies irae*, Praha 1945, s. 195–202). Prózami Donáta Šajnera z poválečného mezidobí se zabýval Emil Lukeš v knize *Donát Šajner* (Praha 1979, zejm. s. 115–127).

Podrobný přehled dokumentární vězeňské literatury podal Václav Běhounek ve stati *Naše vězeňská literatura* (Kytice 1947, č. 9, s. 385–396), zabýval se v ní rovněž různorodými formami publikace této literatury i její dobovou recepcí. Osobě Julia Fučíka je věnován sborník *Julius Fučík, hrdina naší doby* (Praha 1953, ed. Josef Kalaš), který obsahuje stati a projevy příznačné pro ustalující se formy a podoby kultu Fučíkovy osobnosti a jeho Reportáže psané na oprátce. Kritickou reakcí na heroizaci Fučíkovy osobnosti je text Egona Hostovského *Komunistická modla Julius Fučík a jeho generace* (in *Vladimír Papoušek: Trojí samota ve velké zemi. Česká literatura v americkém exilu 1938–1968*, Jinočany 2001, s. 177–187). První úplné, kritické a komentované vydání *Reportáže psané na oprátce* připravil František Janáček a kolektiv (Praha 1995). Vydání obsahuje autentický text a je doplněno rozsáhlým poznámkovým aparátem k personáliím, reáliím i širším souvislostem díla (s. 109–254, autoři František Janáček, Alena Hájková). Zahrnuje rovněž studie o genezi Reportáže i jejím pozdějším literárním a mimoliterárním fungování, jejichž autory jsou Vladimír Macura (*Motáky jako literární dílo*, s. 281–300) a František Janáček (*Pochybnosti a jistoty*, s. 301–337). Peter Steiner ve studii *Nedokonavý hrdina: Julius Fučík a jeho Reportáž psaná na oprátce* (in *Lustrování literatury. Česká fikce v politickém kontextu*, Praha 2002, s. 113–173) sledoval utváření a rozklad Fučíkova kultu a zasadil knihu do souvislosti s další autorovou převážně publicistickou tvorbou i s relevantními ideovými a literárními koncepty radikální levice. Studie rekapituluje starší literaturu k tématu.

Zejména na veřejné působení A. C. Nora ve sledovaném období se zaměřil Jiří Urbanec v knižní publikaci *Čtení o A. C. Norovi. Život a dílo 1903–1986* (Opava 2003), pouze stručně je v práci glosována autorova dokumentární próza *Přišel den*. Románem *Volání o pomoc* a dalším pracím Jana Weisse se věnoval Bohumil Fořt ve studii *Geneze díla Jana Weisse po roce 1945* (in *Česká literatura na konci tisíciletí, sv. 2. Pří-*

spěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky, Praha 2001, ed. Daniel Vojtěch, s. 535–541). Dílo i životní osudy Bedřicha Svatoše připomínají jednotlivé příspěvky z konferenčního sborníku *Bedřich Svatoš. Osud českého spisovatele 20. století* (Příbram 2001).

Soubor Dušana Paly Stromy a kamení označil za vrchol české existenciální literatury Václav Černý v *Druhém sešitu o existencialismu* (in *První a druhý sešit o existencialismu*, Praha 1992, zejm. s. 116–139). Černého práce představuje první celistvější pokus o analýzu poválečné prózy a poezie vzniklé v bezprostřední interakci s tímto myšlenkovým směrem. Souborně začleňuje tvorbu prozaiků čtyřicátých let do kontextu domácích i světových existenciálních proudů Vladimír Papoušek v monografii *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století* (Praha 2004). Kniha též rekapituluje závěry starší literatury k tématu. Helena Kosková v příspěvku *Rok 1947* ze stejnojmenného sborníku (s. 330–348) na příkladu ohlasu existencialismu dokládá souvislost domácího literárního dění s evropským vývojem a přibližuje tvorbu vybraných autorů válečné generace. Romány Karla Dvořáčka publikované v poválečném mezidobí v kontextu celku autorova díla a autorovy biografie sleduje příspěvek Jiřího Svobody *Epilog Dvořáčkova života a díla. Zastavení nad romány Mrtvá řeka a Živ buď, neumírej* (in *Literární odkaz Karla Dvořáčka*, Vyškov 2005, s. 7–11). Zejména Dvořáčkových životních osudů se týkají rovněž další příspěvky z jubilejního sborníku, v němž byl text uveřejněn. Dílu Egona Hostovského byly věnovány monografie Františka Kautmana *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského* (Praha 1995), Vladimíra Papouška *Egon Hostovský. Člověk v uzavřeném prostoru* (Jinočany 1996) a jednotlivé příspěvky sborníkové publikace *Návrat Egona Hostovského. Mezinárodní vědecké sympozium o životě a díle Egona Hostovského* (Praha 1996). Tématu se týkal rovněž blok referátů otištěný ve sborníku *Hlavní téma: psychologická próza* (Hradec Králové 1994, edd. Nella Mlsová, Jan Dvořák, s. 39–90). Hostovského romány z dob válečného a poúnorového exilu přibližují příspěvky Jiřího Pistoria a Jana Tumlíře z exilového sborníku k autorově jubileu *Padesát let Egona Hostovského* (New York 1958, ed. Jiří Pistorius). Zejména na interpretaci próz *Listy z vyhnanství*, *Sedmkrát* v hlavní úloze a *Cizinec hledá byt* se soustředil Miloš Pohorský v doslovu *Cizinec, který hledá byt* (in Egon Hostovský: *Cizinci hledají byt*, Praha 1967, s. 413–425). Charakteristiky postav, časoprostoru románu i obecného tématu vyhnanství, jež tvoří spojnici celého Hostovského díla, shrnuje v interpretačním hesle *Egon Hostovský: Cizinec hledá byt* Alice Jedličková (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 32–40). Hostovského exilové prózy zařadil k vrcholům válečné tvorby Václav Černý v kritické přehledové studii *Česká beletrie emigrační* (in *Tvorba a osobnost I*, Praha 1992, s. 757–768). Na možnost chápat román Jiřího Weila Makanna, otec divů jako podobenství hitlerismu a zároveň jako obecnější výpověď o mechanismech politické manipulace poukázal Pavel Eisner v doslovu *Román o lžiproroku* (in Jiří Weil: *Makanna, otec divů*, Praha 1945, s. 261–265). Povídku jako klíčový žánr Weilovy prozaické tvorby na příkladu autorových prací ze čtyřicátých let přiblížil Jiří Opelík v esaji *Hodina pravdy, hodina zkoušky* (in *Milovaně řemeslo*, Praha 2000, s. 255–270). Dobovou zamítavou reakci kritiky na román *Život s hvězdou* rekapituloval a její souvislost s románem Moskva–hranice připomněl Jiří Holý ve studii *Roubíček versus dějiny* (in *Možnosti interpretace. Česká, polská a slovenská literatura 20. století*, Olomouc 2002, s. 211–232). Studie dále sleduje motivické korespondence obou stěžejních Weilových děl, upozorňuje na

blízkost autorovy poválečné tvorby se směřováním Skupiny 42 a připomíná některé dosavadní interpretace románu. Jan Grossman v příspěvku *Weilův Život s hvězdou* (in *Analýzy*, Praha 1991, s. 359–363) zdůvodnil odmítavou reakci kritiky neslučitelností románu s dobovým nástupem dogmatického realismu a odkázal mimo jiné i na souvislost díla s prózami Franze Kafky. Weilovu tvůrčí metodu spočívající svými základy v avantgardní poetice literatury dokumentu přiblížila na analýze celku autorova prozaického díla Růžena Grebeníčková ve studii *Jiří Weil a moderní román* (in *Literatura a fiktivní světy*, Praha 1995, s. 408–437). Studie Urse Heftricha *Weilův život s hvězdou a evropská literární tradice* vřazuje prostřednictvím analýzy klíčových motivů román do širších filozofických a literárních souvislostí (Immanuel Kant, F. M. Dostojevskij, J. A. Komenský, William Shakespeare). Weilův Život s hvězdou jako dílo poukazující na znakovou podstatu jazykového systému i na koncept slova vycházející z tradice lingvistické kabaly interpretovala Zuzana Stolz-Hladká ve studii *Jiří Weil a pravdivost slova* (in *Narození na přelomu století*, Literární archiv 2000/01, č. 32–33, s. 175–186). Výjimečnost Života s hvězdou v rámci dobové literatury s okupační tematikou a existenciální rysy románu vyzdvihla Alice Jedličková v interpretačním hesle *Jiří Weil: Život s hvězdou* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 61–69).

Knihy Jiřího Marka Muži jdou ve tmě a Vesnice pod zemí stručně charakterizuje a srovnává s podobně tematicky zaměřenými díly z poválečného mezidobí (výběr a interpretace jsou poznamenány dobovými ideologickými schémata) František Burriánek v publikaci *Jiří Marek* (Praha 1984, s. 40–49); text obsahuje i ukázky z dobových ohlasů na jejich vydání. Způsob ztvárnění postav, kompozici i ideovou složku románu Evropská kantiléna zkoumal Vladimír Papoušek v monografii *Horizonty. Život a dílo Zdeňka Němečka* (Praha 2002, s. 90–93). Němečkovi, zejména jeho životním osudům, byly věnovány rovněž jednotlivé příspěvky ze sborníkové publikace *Legionář, diplomat a spisovatel Zdeněk Němeček* (Jaroměř 2004). Jiří Holý v interpretačním hesle *Vyšší princip a Vyšší princip po deseti letech* (in *Možnosti interpretace. Česká, polská a slovenská literatura 20. století*, Olomouc 2002, s. 202–210) na detailní analýze autorovy patrně nejznámější povídky přiblížil celek Drdova souboru Němá barikáda; text ve stručnosti připomíná dobový recenzní ohlas knihy. Václav Černý v nejobsáhlejší recenzi *Hrst poznámek k socialistickému realismu* (in *Skutečnost svoboda*, Praha 1995, s. 182–189) Němá barikádě vytkl schematičnost a tendenčnost, v obecnějších úvahách dále zkoumal umělecké možnosti socialistického realismu. Ukázky z dalších recenzí a statí, autorových rozhovorů i vzpomínek vztahujících se ke knize a rovněž k filmové adaptaci povídky Vyšší princip shrnuje publikace *Malá knížka o Němá barikádě* (Praha 1988, ed. Jaroslava Janáčková). Schematizující líčení poválečného tvůrčího vývoje Václava Kaplického a stručné charakteristiky jeho próz Ďáblem posedlí a Květnové dni obsahuje kniha Jaromíry Nejedlé *Václav Kaplický* (Praha 1975, s. 88–96).

■ Drama

Syntetičtější literárněvědná práce zachycující proměny českého dramatu let 1945–48 chybí, většina ohlasů je soustředěna do novinových či časopiseckých recenzí inscenací, do předmluv a záložek knižních vydání jednotlivých her. Výjimkou je částečně tvorba, která mířila k budovatelské dramatice. Té jsou věnovány příslušné pasáže v knize

propagátora a pozdějšího kritického obhájce této dramatiky Jiřího Hájka *Čas dramatu* (Praha 1957); výklad je poznamenán dobovým schematismem. Novější práci zabývající se vazbou poetiky budovatelské kultury na avantgardní podněty a na proměny kulturně-politického kontextu literatury od druhé poloviny čtyřicátých let představuje práce Pavla Janouška *Geneze norem. Poetika budovatelského dramatu* (in *Studie o dramatu*, Praha 1993, s. 72–142). Problematikou formování a počátečního vývoje socialistického realismu v českém dramatu poválečného mezidobí se zabývá rovněž studie Libora Vodičky *Drama bouřlivě se rozvíjejícího sociálního „milieu“?* (in Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada teatrologická a filmologická /Q/. Otázky divadla a filmu, 1999, č. 2, s. 157–170); studie je doplněna stručnými charakteristikami uváděných her.

Genezi Renčova dramatu *Černý milenec* i okolnosti jeho poválečného uvedení sleduje analytická studie Ester Novákové *Černý milenec Václava Renče* (in *Literatura určená k likvidaci II*, B. m. 2006, ed. Vlastimil Válek, s. 21–28). Studii A. M. Píši *O dramatikovi Hrátek s čertem*, doslov Františka Götze *Vzpomínka na vznikání Hrátek s čertem* a text *Čtyři podoby Hrátek s čertem* zahrnující recenzní ohlas hry s dalšími vzpomínkami a přehledem jednotlivých inscenací obsahuje knižní vydání Drdovy hry (in *Hrátky s čertem*, Praha 1965, ed. Marta Staňková). Divadelní hry Milady Součkové Listopad a Historický monolog (zachovala se v autorčině písemné pozůstalosti) analyzovala Lenka Jungmannová ve studii *„Velkou historii bych rád viděl taky.“ Dramatická tvorba Milady Součkové* (in *Neznámý člověk Milada Součková*, ed. Michal Bauer, Praha 2001, s. 81–88).

■ Populární literatura

Proces odstranění a nahrazování populární literatury, zánik starších románových řad, proměnu textů objevujících se v tomto komunikačním oběhu i celku dobové literární kultury souhrnně zpracovává monografie Pavla Janáčka *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení. 1938–1951* (Brno 2004). Důsledky poválečných snah o vyloučení nízké zábavné četby z literární komunikace věčně shrnul Oldřich Sirovátka v popularizační práci *Literatura na okraji* (Praha 1990). O dvou zábavných žánrech existujících v domácím prostředí monografické studie: *Umění detektivky* Jana Cigánka (Praha 1962) a *Červená knižovna* Dagmar Mecné (Praha – Litomyšl 1995). Cigánek se přitom, ovšem z pozic dogmatické shody s programem socialistické literatury, věnoval i situaci a proměnám žánru v období 1945–60, Mecná pouze produkci před rokem 1945. Detektivní, sentimentální a humoristickou četbu tohoto období nesoustavně glosoval Josef Hrabák v knize *Napínavá četba pod lupou. Ze studií o paraliteratuře* (Praha 1986) a *Od laciného optimismu k hororu. K historii a patologii dvou odvětví literárního braku* (Praha 1989). Poválečnou situaci vědecko-fantastického žánru v kontextu celého jeho vývoje zhodnotil Ondřej Neff v přehledu *Pět etap české fantastiky* (in Ivan Adamovič: *Slovník české literární fantastiky a science fiction*, Praha 1995, s. 11–23). O humoristické a satirické literatuře tohoto období neexistují souhrnné práce ani obsáhlejší studie. Kritické zhodnocení dobové produkce provedl Antonín Hrubý ve stati *Nejnovější naše literatura humoristická a český Kocourkov* (Kritický měsíčník 1947, č. 13–14, s. 314–322). Satirou poválečného mezidobí se povrchně zabývá příspěvek Jiřího Skaličky *Začátky konce českého humoru. Dikobraz v letech 1945–1948* (in *K české literatuře 1945–1948*, s. 85–87). Dobové diskuse

o populární hudbě a zrod hnutí masové písně popsal – zvláště z hudebněhistorického hlediska – Josef Kotek v kapitolách *Poválečný vývoj názorů na populární hudbu a píseň a Poúnorový nástup masových písní a souborů mládeže* své monografie *Dějiny české populární hudby a zpěvu. 1918–1968* (Praha 1998, s. 212–223 a 250–266).

■ Literatura pro děti a mládež

Z časového odstupu vyložil problematiku dětské literatury v prvních poválečných letech nejprve Václav Stejskal v monografii *Moderní česká literatura pro děti* (Praha 1962, zejm. s. 200–268). Výklad založil na striktním souhlasu s konstruktem pokrokového proudu v literatuře pro děti a mládež a jeho vyústění v literatuře socialistického období. Přivítal dobové snahy o potlačení zábavné četby, jejíž úpadkové tendence ilustroval též Foglarovým románem *Stínadla se bouří* a týdeníkem *Vpřed*. Glosoval nicméně řadu důležitých titulů dětské četby pokvětnového období (mj. Marie Majerová, Josef Kainar, František Langer, Bohumil Říha, Ota Šafránek). Z týchž pozic, ale povšechněji k tématu přistoupil Otakar Chaloupka v kapitole *Ověřování a třibení hodnot. Obrisy vývoje po r. 1945* (in Otakar Chaloupka – Jaroslav Voráček: *Kontury české literatury pro děti a mládež*, 2., rozšířené vydání Praha 1984). Vlastní beletristické produkci věnoval jen vágní pozornost (s. 354–359) s příznačným důrazem na prózu Říhova typu. Výklad rozšířil o přehled dobových časopisů pro děti a mládež a její teoretické reflexe (s. 437–438 a 440–442). Ideologicky nezaujatý nárys problematiky zveřejnila až Svatava Urbanová v úvodní studii souboru *Metamorfózy dětské literatury. Přehled české literatury pro děti a mládež od roku 1945 po současnost* (Olomouc 1999, s. 9–60). Část textů z této publikace autorka převzala a doplnila novými příspěvky v publikaci *Meandry a metamorfózy dětské literatury* (Olomouc 2003). Programovou bilanci české dětské literatury období 1938–45 jako východiska pro poválečné snahy v této oblasti provedl Vladimír Pazourek v knize *Přítomnost české literatury pro mládež* (Praha 1946). Na jeho výklad o nadvládě uměleckého směru dětské četby jako plodu historického vývoje navazovaly kritiky a studie o současné tvorbě, uveřejňované v letech 1946–47 v časopise *Štěpnice*.

Program tzv. brněnské literární školy, charakteristiky jejích představitelů a komentář závažnějších příspěvků na stránkách dvou významných dobových periodik shrnula Naděžda Siegllová ve studii *Teorie a kritika literatury pro děti a mládež v časopisech List SMS a Blok v letech 1945–1948* (in Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Řada jazyková a literární. Škola – jazyk – literatura, 1984, sv. 84, č. 16, s. 111–125). Teoretický program revue *Štěpnice* a jeho strukturalistické filiace postihla Věra Vařejková v příspěvku *Paradox časopisu Štěpnice* (in *K české literatuře 1945–1948*, s. 107–111). Historii časopisu, personální složení redakce i proměny jeho obsahu na sklonku čtyřicátých let sleduje text *Štěpnice. Od estetiky k propagandě v tvorbě pro děti* (in Bronislava Gabrielová – Bohumil Marčák: *Kapitoly z dějin brněnských časopisů II*, Brno 2003, s. 63–70).

Dílu Ondřeje Sekory byla věnována monografie Blanky Stehlíkové, Věry Vařejkové a O. J. Sekory *Ondřej Sekora – práce všeho druhu. Osobnost a dílo* (Praha 2003). Analýzu kompoziční výstavby Poláčkovy prózy *Bylo nás pět* provedl František Všeticka v souboru studií *Kroky Kalliope. O kompoziční poetice české prózy čtyřicátých let 20. století* (Olomouc 2003, s. 116–121); publikace zahrnuje i další texty zaměřené na tektoniku

poválečných románů dalších autorů (Karla Dvořáčka, Zdeňka Němečka či Jiřího Weila). Pavel Trost ve studii *Poslední próza Karla Poláčka* (in *Studie o jazycích a literatuře*, Praha 1995, ed. Jaromír Povejšil, s. 43–45) upozornil na princip kontrastu knižního a hovorového jazyka, na němž je založena komika Poláčkova románu. Příspěvkem k poetice postavy u Poláčka je studie Martina Hyblera, *K symbolismu pětice v literatuře: srovnání Poláčka a Foglara* (in *Ptáci vítají jítro zpěvem, poddůstojníci řvaním*, Praha – Rychnov nad Kněžnou 1992, ed. Jan Lopatka, s. 109–113). Ve studii *O zpracování Bidpajových bajek* provedl Rudolf Havel srovnání Olbrachtovy adaptace s výchozím textem Valečkova vydání bajek z roku 1893 (Naše řeč 1954, č. 3–6, s. 139–143). Ruský překlad Karafiátových Broučků z roku 1947 obsahující výrazné úpravy a deformace autorova textu přiblížila Věra Brožová ve studii *Karafiátovi Broučci a realisté* (in *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, edd. Zdeněk Hojda, Roman Prahel). Místo dětského tématu v tvorbě Marie Majerové se pokusil vymezit Vladimír Kovářik v knižní publikaci *Dětský svět Marie Majerové* (Praha 1962). Plevově novele Budík věnoval stručnou pozornost František Tenčík v monografii *Josef Věromír Pleva* (Praha 1979, s. 162–166).

Souborný pohled na Hrubínovu tvorbu pro děti představuje kniha *Čtyři studie o Františku Hrubínovi* (Praha 1960) obsahující přehledovou úvahu Jiřího Brabce *Vývojový smysl Hrubínových prací pro děti* (s. 83–113) a studii Věry Karfíkové o Hrubínově vztahu k domácím předchůdcům *V tradici naší dětské poezie* (s. 115–149). Hrubínovy práce pro mládež z tohoto období přiblížily texty Květy Sgallové a Stanislavy Mazáčové *Poznámky o verši Hrubínovy poezie pro děti* (Zlatý máj 1973, č. 4, s. 240–244) a Věry Karfíkové *Hrubínovy Pohádky* (Zlatý máj 1956, č. 3, s. 76–78). Hrubínovu tvorbu pro dětské čtenáře z válečného mezidobí souhrnně charakterizoval a na její korespondence s ostatními částmi autorova díla upozornil Jaroslav Toman ve studii *František Hrubín a dětská poezie v letech 1945–48* (in *Rok 1947*, s. 297–305). Dětskými verši Ivana Blatného a jejich dobovým ohlasem se zabývala Eva Doupalová v příspěvku *Ivan Blatný dětem* (in *K české literatuře 1945–1948*, s. 117–119). S typem folklorního říkadla srovnala Kainarovy verše Ludmila Zajícová v příspěvku *Kainarův typ poezie pro děti* (Zlatý máj 1980, č. 9, s. 540–544).

Základní charakteristiky časopisu Vpřed (rozmezí vydávání, grafická podoba, náklad, výčet přispěvatelů a ilustrátorů) a jednotlivých Foglarových publikací – mimo jiné seriálů uveřejňovaných v tomto časopise a v časopise Junák – shromáždil Václav Nosek-Windy v knize *Jestřábí perutě. Povídání o foglarovkách* (Praha 1999). Foglarův román *Stínadla se bouří* (a „vontská trilogie“ vůbec) se postupně staly nejrozebíranějším dílem pokvětnové literatury pro mládež. Hlavní interpretační studie o něm napsali Jan Lopatka (*Sláva a úskalí amatérismu*, Zlatý máj 1990, č. 8, s. 459–462), Vladimír Nezkusil (*Rozpory Foglarova světa*, Zlatý máj 1991, č. 3, s. 157–163) a Martin Valášek s Janem Jandourkem (*Svět Foglarových Stínadel*, Souvislosti 1996, č. 4, s. 69–85). Stručnou rekapitulaci vzniku Langrovy knihy *Děti a dýka*, zachycení její cesty k domácímu čtenáři i odkazy na vybrané kritické reflexe a přehled překladů tohoto díla shrnula Irena Kraitlová v edičním doslovu pátého svazku Langrových spisů (*Prózy pro mládež*, Praha 2004, zejm. s. 523–529).

■ Literatura v masových médiích: film a rozhlas

Souhrnný výklad o dějinách poválečné kinematografie obsahuje práce *Panorama českého filmu* (Olomouc 2000, ed. Luboš Ptáček). Sleduje i vývoj dalších druhů filmové tvorby (film historický, animovaný, dětský atd.). Základní údaje o organizaci kinematografie v letech 1945–48 shrnuje Jiří Havelka v knižní publikaci *Kronika našeho filmu. 1898–1965* (Praha 1967). Klíčovou prací zahrnující jak dobový výklad organizačních proměn československého filmu, tak pokus o celkový přehled a zhodnocení filmové tvorby let 1945–48 je *Malý filmový slovník I* (Praha 1948, ed. František Gürtler, k uvedeným tématům s. 73–116 a 419–424). V obou uvedených knihách byl rovněž přetištěn klíčový dokument – Znárodňovací dekret prezidenta republiky. V souvislosti s dalším vývojem pojednává o tomto období Jaroslav Boček v knize *Kapitoly o filmu* (Praha 1968, zejm. s. 148–185). Soupis filmů natočených ve sledovaném období s podrobnými údaji, mimo jiné rovněž s informacemi o literárních předlohách jednotlivých filmů, jejich režii a hereckém obsazení, obsahuje katalog *Český hraný film III. 1945–1960* (Praha 2001), hesla jsou dále doplněna stručnou charakteristikou děje.

*

Základní přehledovou příručku k problematice médií představuje publikace *Dějiny českých médií v datech. Rozhlas, televize, mediální právo* (Praha 2003, Barbara Köpplová a kol.) obsahující formou kalendária uspořádaný přehled klíčových historických mezníků ve vývoji rozhlasového a televizního vysílání a právních norem, jimiž bylo toto vysílání řízeno. Publikace obsahuje soupis doplňkové literatury k tématu. Problematice rozhlasu byla věnována obsáhlá reprezentativní práce *Od mikrofonu k posluchačům. Z osmi desetiletí českého rozhlasu* (Praha 2003, Eva Ješutová a kol., ke sledovanému období zejm. s. 185–232). Kromě výkladu o politických a ekonomických souvislostech dobového rozhlasového vysílání či personálním obsazení redakcí přibližuje rovněž programové schéma a zabývá se obsahem vzdělávacích, uměleckých a literárních pořadů, jež byly v poválečném mezidobí uváděny.

Stručně zhodnocení rozhlasové dramatiky a rozhlasového pásma období 1945–48 přinášejí přehledové historické studie Aleny Štěrbové, naposledy *Rozhlasová inscenace. Teoreticky komentované dějiny české rozhlasové produkce* (Olomouc 1995). Publikace obsahuje rovněž rekapitulaci starší literatury k tématu. Charakteristiky jednotlivých žánrů umělecké publicistiky určené pro rozhlas podala Marta Kussová v publikaci *Rozhlasová umělecká publicistika* (Praha 1990). Dobové uvažování o společenské funkci rozhlasového pásma a dramatu a o estetice rozhlasového vysílání představil soubor statí v brněnském Bloku (1948/49, č. 1; Příloha Bloku, s. 49–80). O poetice Corwinových rozhlasových scénářů, jejich vlivu na české autory a možnostech jejich režie zde uvažovali především Zdeněk Coufal a Josef Bezdíček. Peter Karvaš své úvahy o rozhlasovém dramatu shrnul do knižní publikace *Kapitolky o rozhlase. K problému rozhlasové dramatiky* (Bratislava 1948). Nad možnostmi navázání na předválečnou tradici české rozhlasové hry se zamýšlel Dalibor Chalupa v příspěvku *Cestou k rozhlasové hře* (Rozhlasová práce 1947, č. 1, s. 18–25). Zkušenosti ze spolupráce s evropskými rozhlasovými dramaturgy a úvahy o postavení a podobách rozhlasových her v různých národních literaturách shrnul František Kožík ve stati *Rozhlasová hra v Evropě* (Rozhlasová práce

1947, č. 3, s. 113–126). Poetiku rozhlasového pásma a její poválečné proměny postihl Josef Branžovský v dobové stati *K otázce stavby rozhlasového pásma*, později otištěné ve *Studiiích a úvahách* (1964, č. 3, s. 1–25).

Knižní edice rozhlasových her se objevovaly jen výjimečně. Sbírká rozhlasových her, založená roku 1945, dosáhla pouhých tří svazků (Stanislav Lahodný: *Hádání z marnosti*, Jiří Körber: *Skály nad řekou*, Zdeněk Jirotko: *Hvězdy nad starým Vavrouchem*) a v roce 1946 zanikla. Triumfální akord Normana Corwina a další základní díla zahraniční i domácí rozhlasově dramatické literatury byly publikovány ve sbornících Václava Smitky *Klasické rozhlasové hry 1923–1945* (Praha 1969) a *České rozhlasové hry. Sborník textů do roku 1948* (Praha 1969). *Sborník rozhlasových pásem Františka Gela. 18 reportážních pásem do hlubin přírody a historie* (Praha 1965) sestavil Josef Branžovský.